

Korponay János főhadnagy értekezése a török hadi-rend jelen szerkezetéről

(az 1846dik december 20kán tartott 17ik magyar tudományos akademiái nagygyűlésén.)

Azon hadsereg jelen szerkezete felőli értekezésem, mely középkori nemzeti történetünkre legérdekesebb, de egyszersmind legszomorubb befolyást gyakorolt, melyet elődeink számtalanszor tönkre vertek, vagy szétriasztottak, de melyről kölcsönyek ekkép szólnak:

Hányszor zenge ajkain
Ozman vad népének
Vert hadunk csonthalmain
Győzedelmi ének!

ugy hiszem nem lesz az igen tisztelt közönségre nézve minden érdek-nélküli.

A török hadsereg belrendezései a mozlem nép vallásában és történeti kifejlődésiben alapították.

Az izlam vallás győzedelmes követője, az általok meghódított népeknek szabad választást engedtek az atterés, adó, vagy halál közt. — A Korán szerint az egész föld a zultáné mint isten árnyékáé volt, de a muzulmanoknak nem maguknak kelle a földet mivelni, csak kizárólag fegyvert viselni. — Ez okból hagyattak a meghódított ráják (nem Mahommed követője) nemcsak szabad vallási gyakorlatukban, de egyszersmind a fej, föld, és jövedelmi adó letétele mellett, a földbirtokban is. — Azon török hadfi, ki földbirtokot nyert hűbérben, egyszersmind jogot nyert a hűbéri földön levő ráják adóit is azon egyedüli kötelezettséggel fölvenni, hogy a vallásért háboruba menni köteles. Ekkép fejlődött ki keleten a tökéletes hűbéri rendszer.

Szintazon tulajdon indokok, melyek Európában a hűbéri lovasságot állandó seregek által kiszorították, keleten a spahik mellett a jancsárokat tevők szükségessékké, nagyrészt Bolgárországban rablott keresztyén gyermekek voltak, kik már zsenge koruktól kezdve a mozlem vallásban neveltettek fel, az izlam vallás legdühösebb védőivé lőnek Ezek foglalták el az ötvenkét ezer siker nélkül megtáborolt Konstantinápolyt, Nándorfejérvárt és Rhodust 's egész Bécsig vitték a győzelmes félholdat. De ezen gyalogság, mely 300 évig támasza volt az ozmán álladalomnak, hadkivüli indokokból végromlásának kuforrásává változott.

A törökök, kik mindenkor, ha nem épen politikai elméleten alapuló, de személyes szabadságuk fentartása mellett, ösztönös eszméletet nyilvánítottak fejlődemeik kényuralkodásai ellenében, polgári viszonyaik kifejlődésében kerestek menedéket. Ezen ótalmat a városi testületekben mint az ulemáké, czéhekben, egyesületekben de főleg a jancsárok hatalmas fegyveres testületében lelék fel. Ez volt indoka, hogy olyan egyedek is, kik fegyvert soha nem viseltek, vagy annak viselése eszök ágába sem jutott, magukat a jancsárok névjegyzékeibe iratták, mint p.o. kézművesek, tisztviselők, gazdagok, koldusok, vénék és kiskoru gyermekek is.

A keresztyén gyermekekbőlí ujonczozás már ekkor rég megszűnt és a jancsár test ez időben igen sokat hasonlított a mai francia nemzeti őrséghez. Ez időkorban kezdődött a zultánok hosszadalmas küzdése a jancsárság ellen, melyben öt nagyur trónját, kettő pedig életét is veszté. Ozman 18ik nemzedéki unokájának sikerült végre azt szétdulhatni, a mit Ozman fia alapított. Több ezer fő porba hullott, és a jancsárok végre második Mahmud által 1826ban eltörlettek; a nagy mufti (seyk-ül-izlam) pedig még emlékeket is megátkozta. A jancsár nevet többé egy igazhitű sem mondhatá ki 's ezen intézvény, mely öt századig Európa mérlegében tulnyomóságot gyakorolt, egy csapás által elenyészett.

A jancsár test eltörlesztése után, új és korszerűbb hadfelállítás volt a feladat, mely e nagy szükség kellekét némileg pótolhatná, habár eleinte tul sem haladná is; azonban számos nehézség gördült most minden oldalról a kormány elibe, míg végre a rendes hadseregi szerkezetben állapodtak meg, mely most a régi hűbéresek, állandó rendes hadsereg és honvéd kezdők keverékiből áll. De mielőtt ezen új hadszerkezetet előadnók, hasonlíthatás végett igen szükségesnek tartjuk, az előbbi vagy hajdani hadszerkezetnek fő vonalmakban kimutatását. —

1821ben a diplomatikai levéltár szerint, tehát öt évvel a jancsár test eltörlesztése előtt a hadsereg teljes száma 388,400 fő volt u. m.

a) gyalogság:

jancsár	— — — —	113,400
topdzsi (tüzér)	— — — —	15,000
gumbaradzsi (rombár)	— —	2,000
bostandzsi (szultáni palota-és kerti őr)	— —	12,000
metherdzsi (sátor-felütő)	— —	6,000
mesirli (egyiptusi lovas és gyalog)	— —	3,000
moldvai és oláh jutalék-sereg	— —	6,000
levanti (tengeri katona)	— —	50,000

Összesen 207,400

b) lovasság:

spahi (rendes zsoldu)	— —	10,000
serradzsi (gyalogsági málhaszolga)	— —	6,000
zaim és timár hűbéres	— —	132,000
gebedzsi (fegyvercsiszár)	— —	13,000
mikladzsi (spahi-szolga)	— —	6,000
sezban (lovassági málhaszolga)	— —	4,000
önkéntes	— —	10,000

Összesen 181,000

Ebből azonban levonandó:

levanti	— — — —	50,000
konstantinápolyi őrhad	— —	20,000
várórség, határvédi és tartományi őr- ségek	— — — —	100,000
bostandzsi	— — — —	12,000
mikladzsi t. i. a nagyvezér, beglerbég- gek, basák st. szolgálái	— —	20,000

Összesen 202,000

A működhető hadsereg száma tehát legfelebb 186,400 fő volt. —

Ha száz ezer főnyi török had hajdan harcra szállt, ugy kerek számban az 40 ezer gyalog és 60 ezer lovasból állott, mihez még számtalan rabszolga, cseléd, szatócs és kézműves málhacsapat, lovak, tevők és bivalyok élelmiszerekkel, hadszüleség és kincsekkel megrakodva voltak számálandók. 20 jancsárnak sátorait főzökatlan, kávékanna és víztömlőt egyegy tevé hordozá. 10 jancsárnak mint 5 spahinak is volt egyegy málha- vagy lomlova, azonkívül minden tatár kénye szerint vitt lovakat magával, közönségesen 3—4 lova volt egynek egynek, oly annyira hogy a nem hadakozók a harczosakét tulhaladá. A most leirt málhacsapatok mint könnyen állátható, a hadsereg szabályszerű élelmezését lehetetleníték; a törökök ennél fogva csupán akkor kezdetek hadakozni, midőn az élet- és takarmány-aratás vagy kaszálás ideje közelített; ha pedig késő őszer többé mintsem kaphattak, téli tanyára szálltak azonnal. A nyárban általok kereszttül száguldozott városok és falvak, már ősz kezdetivel vadon pusztaságokhoz hasonlítottak, így tehát ha az ellenség sujtó

fegyvere nem is, de az inség kényszeríté hazájokba visszatakarodásra.

A' mivel európai hadseregekben létező hadi hivatalok, például: hadügykormány, hadmegyei vezérlet, tábornoki hadi ügyészség, 'sat. a' török had-seregben általában nem léteznek, minélfogva ennek mindennemű ügyeit csupán egyes személyek 's koránsem arra alkotott testületek igazgatják.

Mióta a' szultán népei előtt láthatóvá lett, azóta ő a' szó teljes értelmében a' hadsereg feje, és a' nagyvezér hatásköre koránsem olly nagy jelentőségű mint hajdan.

A' seraskir-basa utána első főnöke a' hadseregnek, a' császári őrséget kivéve, mely egy tulajdon műsir (belső titkos tanácsos) független vezérlése alatt áll; a' seraskir a' hadsereg ügyeit közönséges irnokok által igazgattatja.

A' topdzsi-basi a' tüzérség fővezérlője, alája rendeltetvék: a' hadmérnök-aknász, árkász, (laghundzsi) és utász test (balahi). —

A' vallási ügyeket minden ezredben két imam (török pap) eszközli.

A' török hadseregben következő rangfokokozatok léteznek mostan: —

műsirbasa (hadmegye-vezér), ferikbasa (hadosztály-vezér), livabasa (dandár-vezér), mirialai (ezredes), kajmakam (alezredes), binbasi (zászlóaljvezérlő), yüzbasi (százados), yüzbasi (alszázados), mülazim (főhadnagy), mülazim sani (alhadnagy) buluk emini (örmester) tsausz (altiszt) onbasi (tizedes), burazan (trombitás), saka (vizhordó), nefer (közvitéz).

Az özszeses gyalogság husz ezredre van felosztva, száma azonban 21ig terjed, de a' 9ik ezredet nem számítják, mint-hogy az hitvány és vészes szelleme miatt felosztott.

Minden gyalog vagy lovas hadosztály, mellynek egyegy ferikbasa vezérlője, kétkét dandárból van alkotva.

Egy gyalog vagy lovas dandár kétkét ezredből áll, mellynek vezérlőjét livabasának nevezik.

Minden gyalog ezred négy tuburra (zászlóalj) osztatik, minden tubur nyolcz belukra (század) mellyek közül az első granátosakból, a' nyolczadik ugrászokból (iskendzsis, voltig eur) áll, a' század két lakbumra (szakasz) osztatik.

Egyegy lovas ezred hat századból áll, melly közül a' szárnyas századokat őrségnek (meyraklus) nevezik.

Minden tüzér ezred 46 tüztelepet számlál, egyegy tüztelep 4, 6, 8 fontos álguból, két taraczkból és 120 főből áll; a' löporos szekerek 12—15 töltést foglalható két kerekű talyigákból állnak (mint az oroszoknál).

Ruházata. Minden évben kap a' török katona egyegy ruházatot, u. m. 1 nadrágot, 1 sipkát (fesz), 1 különféle színű mellényt, 2 gyapot-inget, 1 fehér vászon ujjast, 3 pár gyapot-harisnyát, 3 pár cipét, a' szürke köpenynek, melly neki egyszersmind ágytakaróul szolgál, nincs bizonyos tartás-ideje kiszabva.

A' kormánynak a' hadsereg ruházata rengeteg nagy özszegebe kerül, miből legtöbbet a' szállítók zsebe nyel el, mint-hogy az anyagszerek leghitványabb minőségűek legtöbb lovasági szernek nincs kiszabott tartás-ideje, hanem ha valami eltörik, vagy elvesz, ujjal pótoltatik.

Mindennemű fegyverzetük egyenruhája, két veres hajtókás posztó ujasból, és veres szegélyű (passepoil) két nadrágból kellene állani: de koránsem ütözknek meg a' miatt, ha némelyek veres huszár zsinóros vagy másképp cifrázott, zöld vagy violaszínű egyenruhákban is járnak. Néhány főtiszt vállbójtot visel, mások kardbójtot, legtöbbben pedig egyiket sem a' kettő közül. Csak a' magasb rangu főtisztek viselnek felruhát a' századosok és hadnagyok pedig a' közvitézek durva ujaiban járnak. Sem az egyenruhához, sem pedig a' nadrághoz mérték nem vétetik, hanem ezen darabokat a' cipékekkel együtt négyféle minta szerint szokták elkészíttetni. — Most a' turbán helyett az ismert fesz viselik, hajdan a' turbán a' rendek megismeréseül szolgált, most pedig épen ebben vagyon a' legnagyobb egyformaság.

Különös ellenszenvvel viseltetik a' török katona a' nyakra-való és csizmák iránt, 's még főtisztek közül is láthatni diszelgéseknél nem egyet papucsosá nyomott cipékben és nyakra-való nélkül elléptetni. Minthogy az izlam vallás naponként öt imát és szintannyi mosdást szab, a' török pedig, midőn mecsetbe vagy előkelő urhoz megyen, cipéjét le szokta vetni és ajtó mögött hagyni, ennélfogva a' török had czipe tekintetében soha sem jelenhetik meg csinosan és czélszerűen ellátva, melly beállható hadmenet alkalmakor a' seregre igen ártalmas befolyásu lehet.

Felkészülete és fegyverzete. A' gyalog puszkával fegyverkezve 's a' szuronyt fekete hüvelyben kardsziron viseli. Az altiszteknek fehér szijaik vannak, és puszkán kívül még kardot is viselnek. Mars-lábon a' katona bornyubórtarisznyát is hordoz, mellyre köpenye és hében korban egy veres ágytakaró is fel van hajtogatva. A' tábori üveg tarisznyájához van kötve, az őrségi lovasság általában láncsával van felfegyverezve, mellyek igen hoszszak, könnyűek és veres lobogókkal elláttatvák. A' lovasság azonkívül még 2 pisztoly, 2 karabély, és igen különféle pengéjű karddal is van ellátva; nyerge tatár, kengyele francia löszerszáma török. Löszerszáma általában rozsz, és valamennyi lovaik lovaglás kezdetével orraikat ég felé szegik. —

A' tüzérség a' gyalogsággal egyiránt puszkákkal is el van látva.

Nagy bőségekben vannak az álguknak, mellyek mindnyája, még a' várakban és hadi hajókon is, álgu-érbzből készült. —

Konstantinápolyban felkészült álgu van	66	darab
Tophanában felkészületlen	250	"
A' bosporusi tüztelepek	400	"
dardanellai	427	"
a' hajóhadon körülbelül	2500	"

Özszesen 3643 darab nagyobb részben nehéz ürök. Mindazáltal a' tüzeri létrészek újabb szerkezete nélkülözhetlennek látszik. Csak a' Dardanellákban egyedül 24féle ürü álgu létezik, hol is a' sugár-álgutól kezdve egész az 1600 fontosig, mindennemű példány találtatik. —

Lakozata vagy szállása:

A' török lakházak belrendezése, a' nép szokásai általánosan és főleg az asszonyoknak hárembeni egészen elkülönítetése hártázzottan lehetlenitik a' katonának polgárhoz szállásoltatását. A' hadak magányházakba szállásoltatása legnagyobb rendtelenségeket okozna, 's mindenesetre lázadást szülné, mi okból itt a' hadak mindnyájan hadházakba telepítettnek.

A' hadházak nagy terjedelmű négyszögeket képeznek, mellyek fő arcvonala közepén a' szultán számára mulatóház van építve (kioszk), szegletei tornyokkal ellátva, mellyekben a' tiszti szállások léteznek. — Az udvar körül folyosók vezetnek (corridor) mellyekben számos medence és csapos hordó létezik (golyun), mellyből a' katona nagy viz kellékét nyeri. Szobái tágasak és magasak, fél magasságukban eszterhéjtől körülveve, úgy hogy a' legénység emeletes két rendben fekszik. Egyegy szobába közönségesen egy század van elhelyezve. Gyékények és köpenyei képezik ágyát. Kályha, asztal, szék, szekrény vagy rakasz (Verschlag) benne nincsen.

A' konyhák igen czélszerűen és tisztán vannak elrendezve 's minden zászlóalj tulajdon konyhával bir. — Minden nagyobb hadháznak van egyegy mecsete. Konstantinápolyban a' legnevezeteseb hadházak következők: Ramiz-tsiflik 4000, és Daudbasa 6000 főre, mindkettő negyedórányi távolságra fekszik a' város körfalától. — A' rombárok hadháza, a' fegyvertári, a' tüzéreké Perán kívül és a' tophanai özszesen 10 ezer embert foglalhatnak. De valamennyi hadház közt legnagyobbik a' Skutariában levő őrségé, melly a' városban majd külön várost képez, és 10 ezer embernek és 600 lónak ad szállást. Ezen kívül még az őrségi lovassági hadház a' serailban, beyler-beyben, és a'

seraskir-kapuban, végre még valamennyi órházat is hadházaknak tekinthetni, minthogy a' legénységet órhelyekről 14 naptól 3 hónapoként is szokták felváltani, ennél fogva olykor az órházakban egészen meg szoktak települni.

Nagy hadházak vannak még Sumla, Drinápoly, Smyrna, és a' Dardanellákban. — Nyáron át a' hadházakat egészen elnagyják és a' hadak táborba szállnak. — A' sátorok zöldre festvük 's a' sereg egészségi állapotját lényegesen jobbitják.

Az istállók igen rosszúl építették, bennök a' lovak olly sűrűn állnak, hogy alig foghatni meg mikép fehetnek le, főleg megkötötésüket tekintve, t. i. egy kötéllel szokták a' lovak első és hatolsó lábait mind két oldalul megnyűgözni 's a' kötél végét egy vas karikán, melly a' földhez van erősítve, huzák keresztül. Minél fogva a' nyűg által okozott sértések a' bütykökön igen gyakoriak. Semmi oldalfá vagy széna-soroglya bennök sőt még szalmát sem szoktak almul alá vetni, hanem a' szemetet nappal a' napon kiszáritják 's este lovak alá vetik.

Kórházak. Az órség kórháza Skutariban 400 egyednek ad helyet 's egy európai keresztény orvos kezelése alatt van, nagyon czélszerűn sőt igen fényűzőleg van ellátva. A' káona benne fehérruhát, hálóköntöst, hálósipkát, papucsot kap 's szilpétekor egész hátramaradt zsoldját megkapja. A' többi háli kórház minden tekintetben hitványabb állapotú.

Egy tulajdon dög-vagy-mirigy kórház van csekély sziklaszigeten fekvő ugynevezett Leander-toronyban (kis kulegi) a' Bosporus torkánál. De mióta a' hadházakban füstöléseket 's más orvoszereket használnak, azóta a' hadsereg közt igen gyéren fordul elő dögvész (pestises) beteg.

Elöléptetési rendszer. Mig a' nyugati fejedelmek erejüket a' hatalmas földbirtokos nemességben keresék, az alatt mint tudva van, keleten a' családi befolyások ellen e' helyesen dolgoztak, csak néhány kevés család vala folyvásti tekintélyben, mi kivételül tekinthető. A' próféta unokáji képezik a' legfőbb családot, minthogy ezek mind férfi mind anyagi ágon Mahommed leányától az igen termékeny Fatimától származnak, számuk tehát igen nagy és a' török nép mintegy $\frac{1}{10}$ döt tépezhetik. Ezek rendszeren teherhordók, hajószolgák vagy más galjásb szolgálatauk szoktak lenni. —

A' fész (török sipka) behozatala által elveszték az emirek utolsó megkülönböztető jelüket, t. i. a' zöld turbánt. — Épen a' legfontosabb hivatalokra alkalmaztattak mindenkor a' nép egalsóbb osztályu egyedei, azon szempontból indulva ki, hogy a' minden vagyon és személyes öszszekötötés nélküli szolgálatsúlytalan, 's ép olly arányban leend hű, a' milly mértékben mindenét urának köszönheti. Ezen szokás tehát mind ez időig fenmaradt.

Onnét jó, hogy ha az ember a' legcsekélyebb mozlemnek (muzulman) bucsuzáskor azt kívánja, hogy basa legyen, ő azt koránsem veszi tulzó udvariságnak, sőt többnyire azt feleli reá: Ins allah (ha isten ugy akarja) mivel tapasztalásból tudja, hogy ezen kívánata minden órában teljesülhet. Történt t. i. hogy az, ki a' konstantinápolyi révben hajószolga volt, müsir vagy a' szultáni órség vezérlőjévé lett, 's a' szultáni órségi tüzérség jelen ezredese, ki bey (herczeg) czímet visel, néhány évvel ezelőtt lovász volt. — A' volt szultán két vejeinek egyike: pénzen vásárolt cserkesz, másika pedig Chozrev seraskir basa rabszolgája, ki önmaga is borbélylegény volt. Chozrev basa hárem-és testiszolgáji közül. 38 basává lett, sőt legtöbb országnagynak most is könnyűkifürkészni árát. —

A' hadseregben a' seraskier-basa, az órségben pedig a' müsirtől függ az előléptetés egész az órnagyig, a' fensőbb fokozatokhoz már szultáni kinevezés szükséges, de itt minden csak tetszéstől függ. Szegénység, meg aljas születés nem nagyra küzdő szellem és ajánlkozó arcz legbiztosabb eszközök itt a' szerencse-csináláshoz.

Ebből következtethető, miért nem lát egy százados sem-

mi lealacsonyítót abban, ha ezredese pipáját utána hordozza, vagy csizmájáról a' port lesöpri, midőn lováról leszáll; századosnak a' hadnagy teszi e' tulajdon szolgálatakat. Sőt mi több, a' basák is koránsem jelképíleg, de a' szó valódi értelmében, a' seraskiernek lábait szokták csókolni.

A' különféle iskolából eredő főtisztek semmi egyéb mint közönséges katonák, kik mellükön aranyozott vértet viselnek. Legényeiktől sem fensőbb miveltség, finomabb szokások, vagy finomabb ruhaviselet, vagy végre jobb állás által nem különböznek. Alattvalóikkal ugyanazon helyeket szokták látogatni, ők ezen kívül semmi másféle életmódot vagy szükségét nem is ismernek. — Az ezredesig valamennyi főtiszt, ruhát, ételmet és szállást a' hadházakban nyer, 's csupán az órnagytól felfelé van tulajdon szobája. — Századosok és hadnagyok irányában a' bot, még pedig erőlyesen szokott használtatni.

Igen szembeötlő a' török hadseregnél azon jelenet, hogy az ezredesek fiatal jó kinézésűek, a' hadnagyok vén emberek, a' katonák pedig még gyermekek szoktak lenni.

Zsold és táprendszer:

	házi zsold	lódag
	piaszter	
müsir-basa	— — 30,000	—
ferik-basa	— — 15,000	64
liva-basa	— — 2,000	32
miri-alai	— — 1,200	16
kajmakam	— — 900	9
bimbasi	— — 500	5
yüz-basi	— — 200	2
yüz-basi (al)	— — 150	2
mülazim	— — 120	1
müazim sani	— — 100	1
buluk emini	— — 50	1
tsausz	— — 40	1
on-basi	— — 36	1
burazan	— — 39	1
saka	— — 30	1
nefer (órségi)	— — 24	1
nefer (sorhadi)	— — 20	1

A' közvitézek és altisztek zsoldjából 5 piasztert (mintegy 10 ezüst garast) szoktak havonként a' legszükségesebb apróságokra levonni.

Éttáp. A' naponkénti tápszer fejenként következőleg van meghatározva u. m.

naponként	
200 drachma kenyér	= $1\frac{3}{8}$ bécsi font
40 „ hus	= $\frac{1}{2}$ „ „
83 „ rizs	= $\frac{1}{2}$ „ „
16 $\frac{1}{2}$ „ vaj	= 5 „ lat
3 „ fűszer	-----

Egy illy leirt tápadag pénzértéke a' közönséges téri áron Perában 2 tallér és 15 pengő garasba kerül.

Lótáp naponként:

3 oka árpa	= 8	bécsi font
5 oka szalma	= 14	„ „

Szénát a' katonaló sohasem kap.

A' kormányának, egy katona lelmi eltartása havonként 4 tallérjánál többbe kerül, 's valóban a' közvitéz itt olly jól van ellátva hogy háboruban aligha lehet olly jó dolga. Kétszer napjában kap ugyanis meleg ételt 's esténként egy órával napáldozta előtt ismét levest, 's az ugynevezett pilafot, azaz zöldséget bárányhussal. Ramazan napján még egy édes étellel többet is kap, mellyet különösen is szeret. — Az onbasi regelenként emberei számára egy, esténként pedig két nagy tál ételt kap, folyosókon szokás ebédelni, miután az emberek megmosdottak, akkor a' tálak körül földre telepszének, csak a' levest szokták kanállal enni, mellyet is mindenki magánál hord, a' villát és kést nem ismerik 's kiki kezivel szokta a' többi ételt a' tálból kikapdosni.

(Folyt.)